

Tiibetin ja tiibetinspanielin historiaa – osa 1

Johdanto

Tämän viehättävän pienen koiran varhaisvaiheista tiedetään vähän. Tiibetinspanielin tyyppisiä koiria tuotiin ainakin Isoon-Britanniaan Tiibetistä 19. vuosisadalla. Useimmat näistä varhaisista tiibetinspanieleista tuotiin 1890-luvun jälkeen ja 19. vuosisadan alkuun sijoittuvalla aikakaudella. Jo tuolloin tiibetinspanielin tyyppisistä koirista kirjoitettiin Britanniassa tuon ajan koirakirjoissa ja muissa julkaisuissa.

Yhtä mieltä ollaan siitä, että nämä tuodut koirat olivat samaa, selvästi erotettavaa rotua. Niitä eli Tiibetin raja-alueilla ja Lhasassa ja rotu oli ikivanha ja korkeasti arvostettu. Uskotaan, että tätä koiratyyppeä on kasvatettu tiibetiläisissä kylissä ja luostareissa satojen vuosien ajan ja tämän tyyppisiä koiria oli tavattu jo 200 eKr.

Tiibetin alueen historialla on ollut suuri vaikutus meidän nyt tiibetinspanieliksi kutsuman koirarodun kehittymiseen. Historia antaa myös viitteitä tiibetinspanielin tulolle Eurooppaan ja Tiibetin historian kautta voimme ymmärtää rodun kehittymistä ja sen alueellisten populaatioiden kehittymisen.

Tiibetin historiasta

Tiibet on aina ollut etäinen ja eristäytynyt maa, jolla on ollut vähän yhteyksiä muuhun maailmaan lukuun ottamatta naapurimaita Kiinaa ja Intiaa. Läheisimmät suhteet Tiibetillä ovat olleet Kiinan kanssa, niitä ovat yhdistäneet niin uskonto kuin politiikka.

Tiibetin ensimmäisten asukkaiden arvellaan tulleen Tiibetiin yli 2000 vuotta eaa. idästä päin. Perimätieto väittää, että maan sotaisat paimentolaisheimot olisi yhdistänyt noin 410 eaa. Intiasta tullut Nyatritsenpo, joka aloitti 41 kuninkaan dynastian.

Tiibetin paremmin tunnettu historia on lähes 1500 vuotta vanha. Maa kehittyi jo 600-luvulla eri heimojen hallitsemasta konfедераatiosta voimakkaaksi keskusjohtoiseksi buddhalaiseksi kuningaskunnaksi ja Tiibetin valtiollisen historian katsotaan alkavan Yarlungin ruhtinaista ja kuningas Srongtsengampon hallitusajasta (629–650).

Tämä kuningas loi keskitetysti hallitun Suur-Tiibetin valtion, joka lopulta ulottui Ladakhiin, Nepaliin, Bengaliin ja Kukunorin seuduille. Näihin aikoihin Kashmirissa lähettiläänä toiminut ministeri Thinmi Sambhota kehitti tiibetiläiset aakkoset, mistä alkaen maan kirjakieli alkoi kehittyä. Myös buddhalaisen kirjallisuuden kääntäminen sanskritista alkoi ja Jokhang-temppeli rakennettiin.

Lähes koko 700-luvun Tiibet oli sotatilassa Kiinan kanssa. Tiibetiläiset valtasivat 763 jopa Tang-dynastian pääkaupungin Xianin. Läheiset kauppasuhteet Bagdadin kalifikuntaan kehittyivät, kun silkkitien suuret keitaat joutuivat Tiibetin herruuteen. Tiibetin monarkia oli mahtavimmillaan kuningas Trisrongdetsenin aikana 755–797. Tuolloin maahan kutsuttiin intialainen munkki Padma Sambhava, joka levitti esoteeristä vajrayana-buddhalaisuutta ja perusti 765 Samyen luostariyliopiston.

Tiibetistä tuli buddhalainen valtio 7. vuosisadalla kun vuonna 779 vanha animistinen bön-uskonto syrjäytettiin virallisesti ja buddhalaisuudesta ja sen vajrayana-suuntauksesta tuli pääuskonto, johon kuitenkin oli sulautunut paljon vaikutteita bönistä. Kuningas Munetsenpo yritti luoda 797–799 jonkinlaisen sosialistisen yhteiskunnan tasauttamalla kaikkien omaisuuden kolme kertaa kuitenkin epäonnistuen yrityksessään.

Rauhan- ja rajasopimus solmittiin Kiinan kanssa 822 kuningas Ralpacenin hallitessa.

Tiibetin pirstoutuminen Kuningaskunnan hajottua 9. vuosisadalla jakautui Tiibet pieniin feodaalisiin ruhtinaskuntiin. Luostarilaitoksen elpyminen ja ”opin toinen leviäminen” alkoi intialaissyntyisen munkki Atisan (980–1054) johdolla. Luostarit kohosivat kulttuurielämän avainasemaan ja mullistivat talouselämän rakenteen kilpaillen maa-aatelin kanssa. Kiinalaisiin ja intialaisiin esikuviiin perustuva kalacakra-ajanlasku aloitettiin vuodesta 1027.

Teokratian (jumalanvalta) synty

Mongolit valtasivat Tiibetin 1247 eli samoihin aikoihin kun mongolit ottivat myös Kiinan valtaansa. Tiibetiläiset olivat vannoneet vasallivalan jo 1207 suurelle valloittajalle eli Tsingis-kaanille. Noustuaan Kiinan keisarin valtaistuimelle Kublai-kaani nimitti vuonna 1260 suosikkinsa, Sakya-luostarin uuden apotin Phaspan Tiibetin kolmen provinssin (U-Tsang, Amdo ja Khan) hallitsijaksi ja laski siten pohjan teokraattiselle hallitusmuodolle.

Tästä lähtien Tiibetin historia on muistuttanut muita vähemmistökansoja, joiden suhteet Kiinan keskushallintoon ovat olleet milloin kiinteät, milloin löyhät dynastioiden tilan mukaisesti. Tiibetiläisten kannalta suhde on ollut hengellinen liitto: Kiinan keisarit olivat Tiibetin suojelijoita ja päälämat keisarin hengellisiä opettajia.

1400-luvun alussa uskonnollinen reformaattori Tsonghapa (1357–1419) perusti gelukpojen eli ”keltahattuisten” koulukunnan. Lhasan ympäristöön rakennettiin Gandenin, Drepungin ja Seran luostariyliopistot ja lähelle Shigatsea Tashilhunpon luostariyliopisto, joista tuli myöhemmin Panchen-lamojen keskus. Tsonghapan kahdesta pääopetuslapsesta saivat alkunsa tärkeimmät lamojen jälleensyntymisketjut, Dalai- ja Panchen-lamat.

Keski-Tiibet oli vuosina 1435–1641 jälleen kuningaskuntana. Keltahattuisten reformisti-buddhistit yrittivät puhdistaa 1500-luvun alkupuolella buddhalaisuutta ”punahattuisten” päälähköihin sekoittuneesta shamanismista. Keltahattuiset aloittivat myös Tiibetin buddhalaisuuden levittämisen mongolien ja mantsujen keskuuteen. Keltahattuisten koulukunnan edustajien johtajalle antoi mongolipäällikkö Altan Khan 1578 Dalai-laman arvonimen. Mongolien avustuksella tuli keltahattuisten koulukunnan edustajista Tiibetin ylimmäisiä vallanpitäjiä.

Vuonna 1642 mongolien Gusri-kaani julisti ”suuren viidennen” Dalai-laman (1617–1682) koko Tiibetin hallitsijaksi. Kiinan ensimmäinen mantsukeisari Sun-tse kutsui viidennen Dalai-laman Kiinaan 1652, ja hänet vastaanotettiin juhlallisesti Tiibetin hallitsijana. Kiitollisena Dalai-lama tunnusti mantsukeisarien yliherruuden. Viides Dalai-lama rakennutti Potalan

palatsin pääkaupunkiin Lhasaan kuningas Strongtsengampon vanhan linnan paikalle.

Mantsu-dynastian aika

Dzungarimongolit valloittivat Lhasan 1717, mutta heidät karkotettiin keisarillisten sotavoimien avulla 1720. Tästä lähtien mantsukeisarien muodollisesta suvereniteetista Tiibetissä tuli todellista ylivaltaa. Vuodesta 1728 lähtien oli voimassa hallitusmuoto, jonka mukaan ylintä valtaa käyttivät Dalai-lama, Panchen-lama (Tsangin provinsissa), sijaishallitsijat näiden ollessa alle 18-vuotiaita ja kaksi keisarin edustajina Tiibetissä toimivaa kiinalaista komissaaria.

Hallinto- ja tuomiovallasta oli aina puolet hengellisen säädyn ja puolet virkamiesaatelin edustajia. Keisari Qianlong vahvisti Kiinan otetta Tiibetistä. Maan rajat suljettiin 1600-luvulla alkaneelta katoliselta lähetystöltä ja ulkomaalaisilta kauppailta.

1800-luvulla Kiina ei enää pystynyt auttamaan Tiibetiä ulkopuolisia vaaroja vastaan. Ladakhin kuningaskunta erotettiin 1841 sotien jälkeen vasallisuhteesta Tiibettiin ja liitettiin Kashmiriin.

Englantilaiset valtasivat 1835 Darjeelingin teenviljelysseudun ja tekivät Sikkimistä oman protektoraattinsa. Kiinan heikentyessä Iso-Britannia ja Venäjä alkoivat lähestyä Lhasan hallitusta. Kolmastoista Dalai-lama pyrki 1890-luvulta lähtien luomaan hyviä suhteita tsaariin. Estääkseen Tiibetin liukumisen Venäjän vasalliksi englantilaiset lähettivät 1903 sotilasretkikunnan Lhasaan. Dalai-lama pakeni Mongoliaan ja myöhemmin Pekingiin.

Englantilaisille avattiin kaksi kaupankäyntipaikkaa Tiibetissä. Iso-Britannia ja Venäjä solmivat 1907 sopimuksen, jossa Kiinan suvereniteetti Tiibetissä tunnustettiin. Vuonna 1909 Dalai-lama oli palaamassa Lhasaan, mutta pakeni Intiaan, kun kiinalainen sotajoukko miehitti Lhasan 1910.

Tiibetin itsenäisyys

Tiibetin monituhatuotisen historian aikana maa on ollut itsenäinen kuningaskunta useaan kertaan 1. vuosituhannen jälkipuoliskolla ja 2. vuosituhannen jälkipuoliskolla aina vuoteen 1641 saakka. Mongolien ja Tiibetin hallitsijalajien välinen suhde periytyi mantsukeisareille, jotka valloittivat sekä Kiinan että Mongolian.

On perusteltua pitää Tiibetiä aina mantsuvallan kukistumiseen saakka (1911) eräänlaisena Kiinan mantsukeisarien vasallivaltiona. Mantsuimperiumi oli kuitenkin jaettu moneen eri hallintoalueeseen; Tiibet ja Mongolia pidettiin poliittisesti erillään Kiinan alueesta. Näin ollen voidaan kiistattomasti todeta, ettei Tiibet ennen vuotta 1951 ole milloinkaan ollut osa Kiinaa.

Länsi- ja Itä-Tiibet 1912–1950

Kiinan keisarikunnan hajoaminen ja vallankumous Kiinassa vuonna 1911 johtivat Tiibetin muodolliseen itsenäisyysjulistukseen vuonna 1911 englantilaisten avustuksella. Tiibetiläiset karkottivat vuonna 1912 kiinalaisjoukot ja keisarin komissaarit maasta. Länsi-Tiibetistä tuli de facto itsenäinen valtio vuosiksi 1912–1950, koska Kiinan yhdistävää sidettä, keisaria, ei enää ollut.

Simlan neuvotteluissa 1913–1914 Iso-Britannia, Kiina ja Tiibet yrittivät saada aikaan sopimuksen, joka olisi tunnustanut sekä Kiinan ylivaltaa että Tiibetin autonomian siten, että Itä-Tiibet olisi suoraan kiinalaiskuvvernöörin hallinnossa, mutta autonominen Länsi-Tiibet kuuluisi vain nimellisesti Kiinan yliherruuteen.

Kun Kiina kieltäytyi allekirjoittamasta sopimusta, Iso-Britannia teki sopimuksen ja rajalinjan määrittelyn yksinomaan Tiibetin kanssa. Käytännössä Kiinan hallintoon jäi Itä-Tiibet, jonka Kham-maakunta oli keskushallituksen alaisena Sikangin provinssina 1928–55.

Tasavaltalaiselle Kiinalle lojaali yhdeksäs Panchen-lama siirtyi 1923 Sisä-Mongoliaan ja Pekingiin. Kun Nankingin hallituksen oli onnistunut 1928 yhdistää suurin osa Kiinaa, myös Dalai-lama lähestyi varovaisesti sitä. Panchen-lama nimitettiin 1934 Kiinan hallituksen jäseneksi ja 1935 ”läntisten alueiden kulttuuriasiamieheksi”.

Tiibet käytti omaa lippua koko de facto itsenäisyytensä ajan. Kommunismin edetessä Kiinassa Länsi-Tiibet yritti päästä lopullisesti riippumattomaksi. Vuonna 1947 se osallistui itsenäisenä valtiona Aasian maiden konferenssiin ja vuonna 1949 karkotettiin maasta kaikki Kiinan tiibetiläis-mongolilaisten asioiden viraston edustajat.

Pekingin sopimus

Sosialistinen vallankumous saavutti 1949 Qinghain maakunnan. Mao-Tse-tung julisti, että myös Tiibet tulisi ”vapauttaa imperialisteista”. Seuraavana vuonna n. 40 000 kansan vapautusarmeijan miestä valtasi Sikangin ja esitti Lhasan hallitukselle neuvotteluja.

Pekingissä solmittiin 23.5.1951 17-kohtainen kiinalais-tiibetiläinen sopimus ja syksyllä suoritettiin Länsi-Tiibetin ”rauhanomaisen vapautus”. 17 kohdan sopimuksen tärkeimmät määräykset käsittelivät: Kiinan armeijan maahanpääsyä kansallisen turvallisuuden nimissä, Tiibetin kansan alueellista autonomiaa, keskushallitukselle asetettua kieltoa muuttaa vallitsevaa poliittista järjestelmää tai Dalai-laman asemaa, toimivaltaa tai tehtäviä, uskonnonharjoittamisen sallimista sekä lamojen ja luostareiden suojelemista, maan kieltä ja koululaitosta, Kiinan hoidettavia Tiibetin ulkosuhteita ja Tiibetin vapaita kauppasuhteita naapurimaihin, sotilaallisen ja hallinnollisen komitean, johon kuuluisi paikallisia ”isänmaallisia” henkilöitä.

Aluksi kiinalaiset pyrkivät jonkinlaisten parannusten suorittamiseen Tiibetissä esim. koulujen ja sairaaloiden perustamisella, mutta aloittivat pian sopimuksenvastaisen toiminnan ryhtymällä sosialisointitoimenpiteisiin maataloudessa, luostarien sulkemiseen ja tuhoamiseen, lamojen pakottamiseen ”hyödylliseen työhön”, pakkomuuttamaan kiinalaisia Kiinasta Tiibetin alueelle, suosimaan ja edistämään kiinan kielen käyttämistä sekä erottamalla Dalai-laman ja Panchen-laman 1964. Useissa yhteyksissä puhutaan lopulta suorastaan Tiibetin kansanmurhasta.

Han-kiinalaisten maahanmuutto Itä-Tiibetiin, uskonnonvapauden loukkaukset sekä Qinghaissa ja Changdussa 1956 aloitettu sosialisointi aiheuttivat rettelöitä varsinkin khampojen ja kiinalaisten välillä. Litangin taistelun jälkeen syntyi khampojen sissiliike, joka laajeni länteen päin siirtyneiden pakolaisten myötä. Tyytymättömyys puhkesi 1959 kapinaksi, jonka seurauksena Dalai-laman hovi pakeni Intiaan.

Seuraavana vuonna yli 60 000 tiibetiläistä seurasi johtajaansa maanpakoon Nepaliin, Bhutaniin, Sikkimiin ja Intiaan, jossa Dalai-lama organisoii pakolaishallituksen. Todennäköisesti kapinan kukistamisen yhteydessä kuoli tuhansia ihmisiä, kymmeniätuhansia vangittiin ja munkkeja vainottiin ja pakotettiin lähetemään ”tuottavaan työhön” hävitetyistä luostareista. Tiibetin pakolaisista ja sisseistä, joiden toiminta jatkui Nepalista käsin aina vuoteen 1974, enemmistö on kannattanut Tiibetin itsenäisyyttä, osa taas on etsinyt tukea Taiwanin Kuomingtangilta.

Kiinan sosialismi Tiibetissä

Kansannousun seurauksena Tiibetin paikallishallitus lakkautettiin ja tosiasiaa Tiibetissä vallitsi sotilashallinto. Alettiin toteuttaa ”demokraattista reformia” eli muutosta sosialismiin. Tiibet oli vuoteen 1975 suljettu ulkomaalaisilta, joten tarkkoja tietoja tapahtumien kulusta ei ollut saatavilla.

Tiibetin autonominen alue

Vuonna 1965 julistettiin Tiibetin autonominen alue perustetuksi. Sen hallinnossa on han-kiinalaisten osuus ollut noin puolet korkeimpien hallintoelinten jäsenistä. Kiinan kulttuurivallankumous oli varsin tuhoisa tiibetiläisten kansallisille perinteille. Kiinalaiset punakaartilaisryhmät häpäisivät ja hävittivät buddhalaisten pyhiä esineitä, taidearteita vietien Kiinaan ja esimerkiksi Gandenin luostari tuhoettiin täysin.

Kiinan johto on myöntänyt ns. neljän kopian kukistumisen jälkeen aiemmin Tiibetin politiikan epäonnistuneen osittain. Tehdyistä korjauksista näkyvin on ollut Tiibetin kulttuurin alalla: uskonnonvapautta on lisätty Tiibetissä ja luostareita on entistetty. On kuitenkin muistettava, että kiinalaiset tuhosivat 6254 luostaria ja niiden taidearteet joko sulatettiin harkoiksi tai myytiin Hong Kongissa ja Tokiossa. Kiina väittää restauroineensa muutamia satoja luostareita. Todellisuudessa Kiina on rahoittanut tästä työstä vain kourallisen, suurimman osan ovat tehneet tiibetiläiset talkootyönä anottuaan asianmukaiset luvat. Luostarin aikanaan valmistuttua ottaa luvan antanut hallinnonosa sen hallintaansa.

Kiina ja Tiibet tänään

Intiassa maanpaossa elävä Dalai-lama pakolaishallituksineen pyrkii palauttamaan Tiibetissä menettämänsä vallan, käyttäen vain väkivallattomia keinoja, kuten. mm. Tiibetin kysymyksen kansainvälistäminen.

Kiina väittää Tiibetin aina kuuluneen Kiinalle. Tällä hetkellä Kiina pyrkii avaamaan Tiibetiä kaupankäynnille ja ulkomaisille sijoittajille sekä lisäämään turismia. Lhasassa työskenteleekin jo 32 000 kiinalaista hotelli-, kauppa-, kuljetus- ja ravintola-alalla. Lhasan reilusta 12 000 kaupasta on 300 tiibetiläisten omistamia.

Ulkomaisten sijoittajien tulo Tiibetiin ei myöskään ole ongelmatonta, koska kehitys ei tapahdu tiibetiläisten vaan kiinalaisten ehdoilla ja hyväksi.

Tämän artikkelisarjan 2-osassa perehdytään mm. rodun varhaisvaiheisiin ja ensimmäisiin tiibetinspanieleihin Britanniassa.

Jouni Seppänen